

IMAGINEA LUI VLAD AL III-LEA BASARAB ÎN IZVOARELE GERMANE DIN SECOLELE XV-XVI

Oleg TALMAZAN

Doctorand al Școlii Doctorale Filologie de la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți.

Domenii de preocupare: draculogie, literatura rusă medievală, imagologie, cultorologie, critică literară, proză.

Cărți publicate: Краснов, Олег. *Репетитор*. Дюссельдорф: ZA-ZA Verlag, 2013. Краснов, Олег. *Шелковица*. Кишинёв: Metrompaș, 2014.

Imaginea lui Vlad al III-lea Basarab în izvoarele germane din secolele XV-XVI

Rezumat. Consacrat problemei apariției textelor germane despre Dracula în țările germane din secolele XV-XVI și evoluției genurilor acestora în funcție de modificarea configurației lor lingvo-pragmatice, articolul examinează relațiile dintre lucrări despre Dracula care țin de diverse genuri: pamfletul scris de călugărilor benedictini din Lambach, episodul istoric din „Cronica Constanțiană” al lui Gebhard Dacher, transpunerea versificată „Despre răufăcătorul voievod valah numit Dracula”, a poetului de curte Michael Beheim, istoria distractivă din edițiile princeps ale așa-ziselor „cărți populare”. Articolul pune în evidență modul în care au evoluat, în funcție de schimbarea conjuncturii istorice, judecățile și obiectivele politice sau religioase ale compilatorilor de texte, precum și influența acestora asupra particularităților lingvistice ale textelor și, înainte de toate, asupra celor lexicale. Lucrările lui Antonio Bonfini și Teodor Kurițan nu par să fi influențat narațiunile germane despre Dracula: chiar și textele germane mai târzii sunt apropiate după conținut de manuscrisele de la Lambach.

Cuvinte-cheie: Vlad al III-lea Basarab, Dracula, scrisoarea lui Dan III Basarab, manuscrisele benedictine din Lambach, Letopisețul lui Gerhard Daher, poezia lui Michael Behaim, cărțile populare ale lui Mark Eirer, pragmatică.

The Image of Vlad III Basarab in German Sources of the 15th-16th Centuries

Abstract. The article is devoted to the problem of the emergence of German texts about Dracula in Germany in the 15th-16th centuries and their genre evolution associated with a change in the linguo-pragmatic task. The links between the works about Dracula belonging to different genres are considered: the handwritten pamphlet of the Benedictine monks from Lambach, the historical episode in the “Chronicle of Constance” by Gebhard Daher, the poetic arrangement of “About the villain called Dracula the Voda of Wallachia” by the court poet Michael Beheim, an entertaining story in early printed editions – “folk books”. The article shows how, depending on the historical situation, the evaluative position and goals of the compilers of the texts changed, and what effect this had on specific linguistic features, primarily lexical ones. The works of Antonio Bonfini and Teodor Kurițan do not seem to have influenced the German Dracula narratives: even the later German texts are close in content to the Lambach manuscripts.

Keywords: Vlad III Basarab, Dracula, Dan III Basarab’s letter, Lambach’s Benedictine manuscripts, Gebhard Daher’s Chronicle of Constance, Michael Behaim’s poem, Mark Eirer’s folk books, pragmatics.

Manuscrisele benedictine. Cele mai timpurii texte în limba germană sunt știrile manuscrise, alcătuite circa în anul 1462 de către călugării benedictini și care s-au păstrat într-un șir de izvoade. Manuscrisul păstrat în mănăstirea benedictină din Lambach (copia din 1470) este considerată a fi cea mai timpurie. În anul 1926, ea a fost vândută și s-a pierdut, deși, către acel moment, manuscrisul fusese publicat și conținutul lui este accesibil pentru cercetare [1, p. 331]. Un text analog se regăsește în manuscrisele de la Sankt-Gallen (izvodul din circa 1500), cel din Colmar (al patrulea sfert al sec. al XV-lea) și Londra (sfârșitul sec. al XV-lea). De obicei, se citează textul din copia de la Sankt-Gallen ca fiind cea mai completă. În diferite versiuni sunt remarcate 42 de episoade, cea mai mare parte dintre care se repetă în toate manuscrisele. Toate manuscrisele țin de regiunea de sud, limba textului conține trăsături proprii dialectului bavarez [2, p. 45]. Potrivit lui Ja. Lourie, anecdotele și subiectele rătăcitoare alcătuiesc o jumătate din episoade [3, p. 29].

După opinia comentatoarei A. Kašperskaja, factologia textului manuscris este alcătuită prezumtiv din jalbele negustorilor transilvăneni din Brașov (Kronstadt) și din Sibiu (Hermannstadt), precum și din textul unui raport pierdut, care fusese elaborat în limba latină pentru legatul papal și care conținea acuzarea lui Vlad de cărdășie cu sultanul turc. Unele episoade prezente în manuscrisul benedictin sunt prezente și în „Comentariile” Papei Pius al II-lea (până în anul 1464).

Aici, însă, trebuie să remarcăm că „Comentariile” sunt mai timpurii decât manuscrisele, deoarece benedictinii încă nu știau despre întemnițarea lui Vlad. Nu este obligatoriu ca acuzațiile împotriva lui Vlad privind cărdășia sa cu sultanul să fi fost preluate în manuscrisul de la Lambach, din raportul către Roma, ci puteau fi născocite într-o regiune mai apropiată – la Buda sau în Transilvania. Kašperskaja nu menționează nicăieri scrisoarea mult mai timpurie a lui Dan al III-lea Basarab (5 aprilie 1459) despre Dracula: putem presupune că ei, ca și lui Lourie și multor altor cercetători ruși, această scrisoare nu îi era cunoscută. Răstimpul dintre scrisoarea

lui Dan al III-lea și manuscrisele de la Lambach este de 3 ani, ceea ce ne permite să admitem că narațiunea ar fi evoluat într-un fel sau altul, dar că, existând anumite texte intermediare, acestea s-ar fi pierdut irecuperabil.

Unele episoade din textul manuscris se bazează pe evenimente istorice precum expediția lui Vlad în Transilvania. Totuși, potrivit remarcii lui A. Kašperskaja, „faptele reale au fost distorsionate în textele germane sau răstălmăcite, formând baza factologică pentru crearea imaginii negative a lui Vlad al III-lea în cadrul realizării unei strategii lingvo-pragmatice” [2, p. 24].

Textele tuturor versiunilor manuscriselor benedictine se deosebesc printr-o relatare succintă a evenimentelor. Lexicul depreciativ se folosește în trei momente, iar execuțiile sunt descrise destul de monotone. Relatarea recurge la dialog, dar într-o formă foarte succintă. La fel, sunt prezente referințe la surse anonime (după cum afirmă unii). Relatarea este împărțită în episoade, fiecare dintre care începe cu cuvântul latin „item”, exact ca în cronici sau în rapoarte.

Manuscrisele benedictine folosesc pentru prima dată compararea lui Dracula cu „tiranii păgâni”, ca prigonitori ai creștinilor din veacurile trecute [2, p. 70].

Cronica Constanțiană. Această lucrare, cunoscută drept „Cronica Constanțiană” [4, p. 279], reprezintă o colecție de varii știri istorice datând de la începutul sec. XV și până în anul 1470. Autorul cronicii este cunoscut – Gebhard Dacher, colecționar de cărți din Constanț, dar textul conține doar 5 episoade noi față de lotul de bază. Textele sunt atât de asemănătoare, încât putem susține rudenia particularităților de limbă ale manuscriselor benedictine și ale celor din istoria despre Dracula din „Cronica Constanțiană”.

Diferențele față de textele benedictine pot fi remarcate în faptul că Gebhard Dacher nu face referințe la izvoare orale, ci reproduce numărul exact al celor uciși – 92 268, cifră care nu mai figurează nicăieri în altă parte (remarcăm faptul că în sec. al XV-lea, în Germania nu existau orașe cu o populație de peste 25 de mii de

locuitori). În afară de aceasta, autorul cronicii își informează cititorul precum că Dracula făptuia crimele sub oblăduirea diavolului.

Poemul maestrului în cântări. Poemul lui Michael Beheim „Despre răufăcătorul voievod valah numit Dracula” [5], a fost scris în 1463, fiind prezentat la curtea împărătească din Viena în formă de cântare acompaniată de instrumente muzicale. Poemul cuprinde toate episoadele cunoscute din manuscrisele benedictine, la acestea adăugându-se câteva noi: despre cărdășia dintre Dracula și sultanul turc și despre capturarea lui Dracula din ordinul regelui Ungariei. Cu toate acestea, Beheim amintește de un oarecare „martor ocular”, călugărul Iacob, care i-ar fi servit drept sursă.

Chiar din primele rânduri ale poemului, autorul formulează scopul central al operei sale: „despre cel mai mare răufăcător și tiran despre care s-a auzit vreodată pe întregul nostru pământ de sub bolta cerului, pe care nimeni nu a reușit să-l întrecă în răutatea lui de la chiar facerea lumii – despre el vreau să vă relatez în versurile mele”. Beheim caută să-l cufunde pe cititor în atmosfera faptelor, să-l facă să compătimentească jertfele și să-l urască pe ucigaș. Auditorul trebuie să se încredințeze că Dracula este cu adevărat *rex iniustus*, un cărmuitor nedrept, dușman al creștinătății.

Textul se caracterizează printr-o abundență lexicală evaluativă: cuvinte depreciative – față de persoana lui Dracula și faptele lui, pozitive – în raport cu victimele lui. Poemul conține descrieri întinse și inflamate ale execuțiilor și torturilor, enumerări amănunțite și obositoare ale unor atrocități interminabile.

Textul nu menționează numele de Vlad, ci numai porecla – Dracula. Personajele negative nu au nume, cum ar fi sultanul turc (deși numele de Mehmed Fatih era cunoscut), sau figurează prin porecle. Numele personajelor pozitive ale relatării sunt reproduse în întregime (de pildă, numele regelui Ungariei este menționat de câteva ori), deoarece invocarea numelui personajului îl face mereu mai viu și mai apropiat cititorului.

O particularitate specifică a textelor germane despre Dracula constă în faptul că domnul muntean este calificat drept păgân. Ortodoxii erau deseori numiți „necredincioși”, „necreștini”, când aceasta era convenabil din punct de vedere politic; exact așa s-a procedat și cu Vlad al III-lea Basarab.

Numărul celor uciși este evident exagerat: dacă populația localității Almaș (menționată în text) ar fi avut 30 000 sau mai mulți oameni, aceasta nu ar fi fost un sat, ci un oraș mare și important pentru vremea aceea.

Lourie nu consideră manuscrisul benedictin ca fiind o povestire, deoarece îi lipsește finalul și însăși ideea lucrării. La Beheim, finalul are contur clar, el fiind, bineînțeles, legat de dreapta răzbunare.

Printre particularitățile lingvistice ale poemului, Kašperskaja scoate în evidență câteva categorii [2, p. 83]:

Mijloacele de creare a imaginii negative: lexic depreciativ, descrierea amănunțită a execuțiilor îndeplinite la ordinul lui Dracula, menționarea faptului că Dracula era păgân, precum și lipsirea de nume proprii a personajelor negative.

Printre mijloacele de influență emoțională asupra auditorului sunt întrebările retorice, propoziții la modul imperativ, adresările către cititor. Dialogurile creează efectul de prezență în locul acțiunii și transmit într-un mod foarte viu întâmplările evocate. Descrierea victimelor cuprinde amănunte înduioșătoare care contrastează cu descrierea sălbăticiilor comise de Dracula și ale execuțiilor victimelor sale, descrieri care abundă de amănunte terifice.

Mijloace de creare a efectului de autenticitate a celor comunicate: indicarea sursei informației despre evenimente, referințele la un oarecare martor, de pildă, călugărul Iacob. Poemul conține toponime din Transilvania, nume proprii ale personajelor secundare, belșug de cifre, date ale evenimentelor produse, numărul celor uciși și vătămați. Descrierea amănunțită a diferitelor tipuri de execuții folosite de către Dracula contribuie și ele la crearea impresiei de relatare plauzibilă.

Cărți populare. Popularizarea ulterioară a povestirii despre Dracula a continuat și după moartea lui. Probabil, aceasta nu ar fi avut loc dacă exact în această perioadă nu ar fi apărut în regiune presa de tipar portabilă. Cererea din partea cititorului determina alegerea temelor pentru tipărituri în formă de broșuri: printre altele, relatările și povestirile de groază sugerate de războiul cu turcii erau dintre cele mai căutate. Ediția lui Mark Eirer, din anul 1488, poate fi considerată drept punctul de tranziție al povestirii despre Dracula spre un discurs pragmatic, de tip comercial [2, p. 45].

Istoria problemei înregistrează 13 ediții de tipar ale povestirii despre Dracula: 7 dintre ele datează din secolul al XV-lea, în secolul al XVI-lea mai fiind tipărite încă 16. Edițiile se împart în două ramuri de bază: germana de sus, provenită din ediția lui Mark Eirer, din 1488, de la Nürnberg, și germana de jos, bazată pe ediția lui Bartolomeu Ghotan, din anii 1488-'93. Ipoteza, potrivit căreia toate textele edițiilor tipărite urcă la varianta Eirer, dar nu direct, ci prin ediția Wagner, pare a fi cea mai verosimilă. Această ipoteză se bazează pe faptul că modificările singulare introduse de către Wagner în textul ediției Eirer se reproduc și în edițiile ulterioare [2, p. 120].

În cărțile populare despre Dracula apare un episod final în care se remarcă o nouă concepție politică formată la curtea lui Matei Corvin, după eliberarea din temniță a lui Vlad al III-lea. De data aceasta, Dracula este prezentat drept un om care s-a pocăit, pășind pe calea adevărului datorită înțelepciunii regelui Ungariei. După o îndelungată întemnițare în condiții aspre, Dracula s-a botezat și s-a pocăit în public și atunci nobilul rege Matei I-a făcut domnitor al Valahiei după cum era el mai înainte. După aceasta, Dracula a săvârșit multe fapte bune, deoarece devenise creștin.

Descrierea execuțiilor este substanțial prescurtată în cărțile populare. Cititorul de masă ar fi putut să se plictisească de descrierile prea lungi ale amănuntelor și de belșugul de denumiri geografice necunoscute. Accentul se deplasează de pe demonstrarea atrocităților comise de că-

tre tiran spre afirmarea moralei precum că chiar și cel mare păcătos poate, prin pocăință, să se îndrepte și să devină un om bun.

Un moment curios constă de asemenea în faptul că trăsăturile negative din primele texte tipărite se referă la faptele lui Dracula și nu la persoana lui. În unele episoade, acțiunile lui Dracula sunt chiar îndreptățite: în istorisirea despre faptul cum el a poruncit să fie arși cerșetorii, ei sunt numiți nu săraci, precum era în manuscrisele benedictine, ci pomanagii. Pe acest fundal, morala ultimului episod apare a fi logică: în cele din urmă, Dracula se pocăiește și începe să facă fapte bune, după cum îi stă bine unui creștin.

Pragmatismul și genul literar. M. M. Bah-tin formula legătura dintre pragmatism și genul literar în felul următor [6, p. 237]: „Opera, la fel ca și replica din dialog, formulată ca răspuns al unuia (altora) la înțelegerea celui alt, poate lua diverse forme: influență educativă asupra cititorilor, a convingerilor și reacțiilor lor critice, influența asupra adeptilor și a continuatorilor etc.; ea (opera) determină reacțiile de răspuns ale altora în condiții complexe de comunicare verbală într-un anumit spațiu cultural. Intenția verbală a vorbitorului cu întreaga lui individualitate și subiectivitate se aplică și se adaptează la genul literar ales, se formează și se dezvoltă într-o anumită formă de gen literar”. Diferența dintre audiențe asupra cărora urma să fie exercitată influența a determinat o oarecare diversitate a genurilor în care sunt reprezentate textele germane despre Dracula.

Majoritatea textelor despre Dracula mizează pe o anumită reacție a audienței (clerul, în cazul manuscriselor benedictine, curtenii de la curtea împărătească vieneză – în cazul lui Beheim, cititorul de masă, „poporul”, inclusiv audiența feminină – în cazul editorilor de cărți populare). Editorii istorisirilor despre Dracula căutau să cuprindă un cerc cât mai larg de potențiali receptori. Printre ei, pot fi identificate 5 grupuri de destinatari: 1) exponenți ai cultelor religioase; 2) politicieni; 3) savanți; 4) elita feudală (4a – femeile); 5) publicul orașenesc de masă (+ 5a – femeile). [Кашперская/Каšperskaja, 45].

Subliniem, în încheiere, că lucrările lui Antonio Bonfini și Teodor Kurițan nu par să fi influențat narațiunile germane despre Dracula: chiar și textele germane mai târzii sunt apropiate după conținut de manuscrisele de la Lambach.

Referințe bibliografice:

1. Zimmermann, F.; Wattenbach, W. *Über den walachischen Woiwoden Wlad IV.* In: Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde N.F. 27 (1896), s. 331-343.
2. Кашперская, А.П. *Эволюция языка и жанра в немецких текстах XV века о валахском князе Владе III.* М: МГУ, 2015. / Kašperskaja, A.P. *Èvoljucija jazyka i žanra v nemeckih tekstah XV veka o valašskom knjaze Vlade III.* М: MGU, 2015.
3. Лурье, Я.С. *Повесть о Дракуле.* М-Л: Наука, 1964. / Lur'e Ja.S. *Povest' o Drakule.* М-Л: Nauka, 1964.
4. Scarpatetti, B. M.v. *Die Handschriften der Stiftsbibliothek St. Gallen.* Bd. 1: Abt. IV, Codices 547-669. *Hagiographica, Historica, Geographica,* 8-18. Jahrhundert, Wiesbaden: 2003, s. 279-281.
5. Бехайм, Михаэль. *Дракул-воевода.* В: Стокер Брем, Дракула. М: Энигма, 2010, с. 501. / Behajm Mihaèl'. *Drakul-voevoda.* In: Stoker Brem, *Drakula.* М: Ènigma, 2010, s. 501.
6. Бахтин, М.М. *Проблема речевых жанров. Эстетика словесного творчества.* М: Искусство, 1979, с. 237-245. / Bahtin M.M. *Problema rečevyh žanrov. Èstetika slovesnogo tvorčestva.* М: Iskusstvo, 1979, s. 237-245.